

Σπουδές στο γαλανόμαυρο

φασίστες και παρακρατικοί στην κοιτίδα της δημοκρατίας

Αυτό το κείμενο δεν είναι ολόκληρο γιατί δεν χώραγε στην έντυπη έκδοση. Στην κανονική του μορφή πιάνει λίγες σελίδες παραπάνω. Ξεκινάει με μια εκτενή περιγραφή των πειθαρχικών μεθόδων που χρησιμοποίησαν οι Έλληνες αξιωματικοί στο “έπος του ‘40” και συνεχίζει με τους λόγους για τους οποίους το “έπος” ήταν κατά τη γνώμη μας μια σημαντικότερη στιγμή του ελληνικού φασισμού. Οπότε η εξέγερση του ελληνικού στρατού που θα περιγράψουμε παρακάτω, γίνεται ακόμη πιο κατανοητή. Φυσικά το κείμενο στην έντυπη μορφή είναι αυτοτελές και στέκεται μόνο του.

Λογικά πάντως, όταν διαβάζετε αυτές τις σειρές, ολόκληρη η συνέχεια του “Γαλανόμαυρου” για το τεύχος 35 θα βρίσκεται στο διαδίκτυο www.antifascscripta.net (όπου και να το έχουν βάλει οι σύντροφοι του site, θα το βρείτε στις “Νέες καταχωρήσεις”). Όσο για εδώ, θα ξεκινήσουμε από εκεί που είχαμε αφήσει το Δημήτρη Λουκάτο.

1. Απελπισία και εξέγερση: Η διάλυση του ελληνικού στρατού

Οι 24 ώρες της διάλυσης

Τον Λουκάτο τον είχαμε αφήσει στα αλβανικά βουνά, 10 του Απρίλη του 1941. Η γερμανική επίθεση είχε ξεκινήσει στις 6 του Απρίλη και το σώμα Ανατολικής Μακεδονίας είχε παραδοθεί στις 9. Οι σχετικές ειδήσεις έφταναν στα αλβανικά βουνά σαν ασαφή υπονοούμενα του ράδιο αρβύλα. Ο Λουκάτος παρατηρεί ανίσχυρος τον εαυτό του και τους συμπολεμιστές του να παραδίδονται στην απελπισία, τη μεταφυσική και τον ατομισμό. Τελικά οι αξιωματικοί τους λένε να μαζέψουν τον καταυλισμό γιατί τάχα στοιμάζονται για την τελική επίθεση κατά των Ιταλών. Κανείς δεν τους πιστεύει, ο φόβος φουντώνει και οι ατομικές στρατηγικές επιβίωσης κάνουν την εμφάνισή τους:

28 Οκτωβρίου του 1940: Ορισμένες από τις πίσω σελίδες του μεγάλου πατριωτικού έπους

Μέρος Γ: Η διάλυση του ελληνικού στρατού

10/4/1941: Όλοι δουλεύουμε σιωπηλά [για να μαζέψουν το στρατόπεδο]. Κανένα καλαμπούρι. Μια νευρική σιγή, μια ψυχική κομμάρα, μας έχει πτώματα! Όσο βραδιάζει, τόσο η αγωνία μας σφίγγει περισσότερο (...). Δεν έχουμε οντότητα, να μάθουμε για πού μας προορίζουν οι “αφευγάδες” μας. Διάχυτη στην ατμόσφαιρα είναι η πεποίθηση ότι “υποχωρούμε”. Οι συνάδελφοι παθαίνουν πανικό. Όλοι φοβούνται πως θα απομείνουμε τελευταίοι, και θα μας χτυπήσουν άγρια οι Ιταλοί. Οι περισσότεροι γυρεύουν να φύγουν πρώτοι. Ο Κερκυραίος, ο Γουλιάρμος, πέφτει του θανάτου και φωνάζει πως δεν βασιλεύει από τους πόνους των αυτιών του. Πάει στον γιατρό κι εκείνος τον στέλνει στην Κορυτσά να τον δουν ειδικοί (...)!.

Μετά από παλινωδίες, η πορεία της υποχώρησης αρχίζει δύο μέρες έπειτα. Ξεκινούν στις 12 το βράδυ της 12ης προς 13η και πρέπει να βρεθούν εκτός της ακτίνας του ιταλικού πυροβολικού μέχρι το επόμενο πρωί. Όσο προχωρούν μέσα στη νύχτα, η απελπισία και η κούραση πολλαπλασιάζουν η μια την άλλη: αρκούν τρεις ώρες για να εξαχθεί το γινόμενο: αγνός πανικός.

13/4/1941: Οι φαντάροι αρχίζουν να απαυδούν. Πέφτουν στο χιόνι να “ξεκουραστούν”. (...) Είναι 3:30 η ώρα. Βαδίζω, όσο μπορώ κανονικά, να φτάσω γρήγορα στην κορυφή και να μη χάσω τον επιτελή με το άσπρο άλογο από τα μάτια μου. Τα παιδιά όμως αρχίζουν να πέφτουν στο δρόμο, αδύναμα να συνεχίσουν (...). Οι γιατροί έχουν φύγει μπροστά, οι τραυματιοφορείς έχουν πετάξει τα φορεία, να μη τους δίνουν βάρος.

Από 'δω αρχίζει η μεγάλη εγκατάλειψη υλικού, που χαρακτηρίζει την υποχώρηση. Οι φαντάροι πετάνε κουβέρτες, πετάνε αντίσκηνα, πετάνε κράνη, πετάνε τα κουτιά των πυρομαχικών. (...) Ακούω τον επιτελή που φωνάζει σε κάποιον πεσμένο συνάδελφο: “Σήκου απάνω ρε! Θα σε σκοτώσουν οι Ιταλοί!”. Μια γνώριμη φωνή βγαίνει αδύνατη, από εκείνον τον σωριασμένο στο χιόνι όγκο. “Δεν μπορώ! Ας με σκοτώσουν. Πηγαίνετε εσείς!”. (...) Ανηφορίζω όσο μπορώ πιο γρήγορα. Τώρα συναντώ συχνότερες τις περιπτώσεις [των φαντάρων που έχουν εγκαταλείψει την προσπάθεια]. Παιδιά ξαπλωμένα, δεξιά και αριστερά, στο χιόνι, χωρίς δύναμη να προχωρήσουν. (...) Το πεταμένο υλικό ολοένα πυκνώνει. Γυλιό, αντίσκηνα, ταινίες, φυσίγγια, όπλα.

Οι μαρτυρίες λένε ότι το φεγγάρι του Απρίλη ήταν “πρωτόφαντα δυνατό”. Ο φόβος ότι μπορεί να τους δουν οι Ιταλοί, η αίσθηση ότι βρίσκονται ήδη πέρα από την τιμωρία των αξιωματικών, ο τρόμος που γεννιέται από το θέαμα των πιο αδύναμων που έχουν ήδη πέσει και κείτονται αβοήθητοι..., ο συνδυασμός ήταν προφανώς ακαταμάχητος. Εκείνες οι λίγες βραδυνές ώρες ήταν αρκετές ώστε οι αξιωματικοί να μετατραπούν από άρχοντες της ζωής και του θανάτου, σε κανονικούς ανθρώπους.

[Η βραδινή πορεία της 13ης Απρίλη συνεχίζει] Εκεί μπροστά μας, γίνεται ένας καυγάς: Από ένα μουλάρι λύθηκε το καζάνι του λόχου και κύλησε στο χιόνι, προς τα κάτω. Ο λοχαγός, πάνω στ' άλογο του, φωνάζει και βλαστημάει. Διατάσσει να φέρουν και να ξαναδέσουν το καζάνι. Οι φαντάροι όμως προσπερνάνε και δεν τον ακούν. Ο ημιονηγός καβαλλικεύει και φεύγει.

Το καζάνι μένει, έτσι, πάνω στο χιόνι, μαύρος όγκος, χωρίς πια προορισμό. (...)

Ο ήλιος κάποτε ανατέλλει και το σώμα του Λουκάτου έχει διαλυθεί εις τα εξων συντεθή. Τα βασικά βέβαια παραμένουν: οι ίδιοι άνθρωποι που πριν ήταν οργανωμένο σώμα, ακόμη πρέπει με κάποιο τρόπο να τραφούν, να ζεσταθούν και να γυρίσουν σπίτια τους. Η υπόλοιπη εξιστόρηση του Λουκάτου περιστρέφεται γύρω από αυτές τις βασικές βιολογικές ανάγκες.

13/4/1941: Επι τέλους, φτάνω στον Δέβολη, στο χαμηλότερο πια σημείο της διαδρομής μας. Είναι 9 η ώρα. Εδώ κάτω ήταν εγκατεστημένος ο εφοδισμός μας, οι αποθήκες τροφίμων, υλικού και νομής. Πού είναι αυτά τώρα; Έφυγαν! Άδεια βαρέλια, εδώ κι εκεί, ξηλωμένα ηυλόσπιτα, ρημαγμένα κασσόνια, άδειοι ντενεκέδες, λάδια χυμένα, χαλβάδες ανακατεμένοι με το χώμα, κρέατα που τα τρώνε όρνια ή σκύλοι. Κάθομαι πάνω σε κάτι καφάσια και κοιτάζω να δω τι θα γίνει. Δεν βλέπω κανέναν. Όλοι φεύγουν. Κι ο ρυθμός του φευγιού γίνεται ολοένα και ταχύτερος. Παίρνω, με το χέρι μου, ένα κομμάτι τυρί από έναν ντενεκέ και τρώω.

Η πείνα έδινε βάθος στη γενική απελπισία. Όλοι ήξεραν πως είχαν μακρύ δρόμο μπροστά τους και όλοι έβλεπαν πως οι υπηρεσίες τροφοδοσίας και μεταφοράς είχαν παραλύσει μαζί με τους υπόλοιπους στρατιωτικούς μηχανισμούς. Μια μονάδα που είχε την τύχη να συμπορεύεται με τα ζώα ολόκληρης της Μεραρχίας, αποφάσισε να τα σφάξει. Η μοιρασιά έγινε ως εξής:

Σ' από έξι άντρες αναλογία πέφτει ένα πρόβατο και σε είκοσι ένα μοσχάρι. Όλοι γίνονται "χασάπηδες" και το μέρος μεταβάλλεται σ' απέραντο "σφαγείο". Η μοιρασιά γίνεται στα ορθά κατά παρέες παρέες. Πραγματικό πάλαιμα γίνεται ποιος θ' αρπάξει το καλύτερο κομμάτι! Οι στρατιώτες κρατώντας στα χέρια σαν αρπαχτικά όρνια τα νωπόσαρκα καταματωμένα "μερδικά" τους, τρέχουν ακατάστατα να προφτάσουν τις φάλαγγές τους, σκούζοντας σαν κανίβαλλοι...²

Οι αξιωματικοί, μπροστά στη γενικότερη διάλυση, στη συντριπτική τους πλειοψηφία παραλύουν. Ο Λουκάτος, που στην αρχή της πορείας είχε αναλάβει να κουβαλάει τον μικρό θησαυρό (δέκα πακέτα τσιγάρα) του υποδιοικητή, κάποια στιγμή τον ξαναβρίσκει να παρακολουθεί το φευγιό καθάλα στ' άλογο.

13/4/1941: Στέκω προσοχή και τους χαιρετάω! "Τι θα γίνει τώρα κ. υποδιοικητά; Το τάγμα έχει σκορπίσει". Ο υποδιοικητής δεν μου απαντά. Μόνο ο ταγματάρχης με ρωτάει: "Πού είναι ο επιτελής;". "Έρχεται από πίσω". Ύστερα ρωτάει και ο υποδιοικητής: "Πού είναι τα τσιγάρα μου;".

Η διάλυση έχει ολοκληρωθεί, αλλά τα ανθρώπινα προϊόντα της βρίσκονται ακόμη στο πρώην κατεχόμενο αλβανικό έδαφος. Στις 10 το βράδυ της 13ης Απριλίου, μόλις 22 ώρες μετά την αρχή της υποχώρησης του τάγματος του Λουκάτου, βρίσκουμε ένα σεβαστό κομμάτι του πρώην ελληνικού στρατού μαζεμένο σε ένα αλβανικό χωριό. Έχει έρθει η ώρα για την κορύφωση του δράματος:

13/4/1941: Εκεί [μπροστά] είναι η λίμνη Μαλίκη και το χωριό της. Έχουμε εδώ μαζευτεί όλες οι στρατιές του βορειοκεντρικού μετώπου και νιώθεις το άτακτο πλήθος να υποφέρει από συνωστισμό και ασυνεννοησία (...). Εκείνη τη στιγμή, ακούω μια γνώριμη φωνή αξιωματικού. Είναι ο λοχαγός Βασιλείου (...) είναι ανεβασμένος στο άλογό του και μας φωνάζει: "Μιλώ στο τρίτο τάγμα! Με ακούτε; Κρατήστε το όπλο σας μοναχά και πετάξτε τα πάντα. Τρέξτε γρήγορα, με όση δύναμη έχετε, να φτάσετε στο βουνό. Αν δεν περάσουμε τον κάμπο τη νύχτα, να ξημερωθούμε στη Μοράβα, οι Ιταλοί, το πρωί, θα μας πιάσουνε όλους ζωντανούς". Πλάι του στέκει ο Σούμπασης. Παραγγέλνει κι αυτός τα ίδια και βλαστημάει: "Κερατάδες! Καλά να πάθετε, που διαλυθήκατε και περπατούσατε με ραχάτι. Τώρα δεν γλυτώνετε. Οι Ιταλοί μας μπλοκάρανε. Θα πιαστείτε σαν ποντικοί!". Ο στρατός, από τα λόγια τούτα, παθαίνει πανικό. Εγώ είμαι εξαντλημένος και όλα αυτά που ακούω για τρέξιμο και για βουνό, μου φαίνεται πια πως δεν με αφορούν. Είναι τόσο απότομο το γκρέμισμα, τόσο ξαφνική η εγκατάλειψη, τόσο υπέρτερη από τις δυνάμεις μου η πραγματικότητα (...). Όλοι φεύγουν. Κάρα κι άλογα και πεζοί σπρώχνονται, κατά τον μεγάλο δρόμο. Όλοι φεύγουν και απομένουμε εμείς οι πεσμένοι, καμιά 50αριά γύρω μου. (...)

Πήρα την απόφαση να σωθώ τρέχοντας. (...) Αγωνίζομαι να τρέξω. Αδύνατο. Τα πόδια μου έχουνε αγκυλώσει. Ανακατεύομαι στον συρφετό που φεύγει. Τρέχουνε οι πυροβολαρχίες, τα πυροβολικά, οι ολμίτες, τρέχουν οι ημιονηγοί, τα αυτοκίνητα, οι αρμαπάδες. Τρέχουνε και κουνιούνται τα όπλα, στους ώμους και στα σαμάρια, και τσαλαπατιούνται οι άνθρωποι και ποδοπατιούνται οι εξαντλημένοι, και φωνάζουνε και φωνάζουνε και κανείς δεν τους προσέχει. Μπερδεύομαι στο ρεύμα τους και αγωνίζομαι να γλυτώσω. Λύθηκε η γκέτα μου, πατήθηκε, έπεσα κάτω. Με όση δύναμη έχω, ματωμένος, λασπωμένος, σέρνομαι, να μη με λιώσουν. Τα γυαλιά μου σπάνε στα μάτια μου από τις κεραίες. Τ' αρπάζω κι αυτά και σέρνομαι προς την άκρη του δρόμου. Με σπρώχνουνε και με βλαστημάνε. (...)

Αυτοκίνητα πάνε κι έρχονται. Τους κάνω νόημα να σταθούν. Κανένα δεν με προσέχει. Σκέφτομαι να σκαρφαλώσω κρυφά σε κανένα (...) μα είναι όλα γεμάτα και οι ίδιοι οι φαντάροι με διώχνουν. Δοκιμάζω να ανέβω σε ένα που γυρίζει πίσω άδειο. Ξεκινάει απότομα και πέφτω κάτω.

[Τελικά κάποιος σταματάει] Του λέω παρακαλετά: "Κύριε ανθυπολοχαγέ, αν θέλεις να μην πεθάνω έτσι, μέσα στον δρόμο, πάρε με πάνω στ' αυτοκίνητο και κουβάλησέ με όπου θέλεις". "Τι δουλειά κάνεις;" με ρωτάει. "Καθηγητής", του λέω ντροπαλά. Δεν ξέρω αν αυτό τον συνεκίνησε, πάντως διέταξε κάποιον και με σήκωσαν στα χέρια (...)³.

Κι έτσι τελειώνει η 13η Απριλίου για τον καθηγητή Δημήτρη Λουκάτο. Πιθανόν λόγω λειτουργίας του πανταχού παρόντος ταξικού φίλτρου ("τι δουλειά κάνεις": η κλασική πρώτη ερώτηση σε κάθε δικαστήριο) το φορτηγό με τον πονόψυχο υπολοχαγό τον μεταφέρει σε ασφαλέστερο σημείο απ' όπου μπορεί να συνεχίσει με τα πόδια δίχως τον φόβο να συλληφθεί από τους Ιταλούς που προελαύνουν. Μαζί με την ημέρα τελειώνει και ο ελληνικός

Η Κατοχή της "Βορείου Ηπείρου" (βρε σκάλωμα που φάγαμε ε:)

Είπαμε να μην ξεχάσουμε και σε αυτή την συνέχεια να θυμίσουμε ότι ο ελληνοϊταλικός πόλεμος του 1940, από τη σκοπιά του ελληνικού κράτους ήταν πόλεμος για την κατάκτηση της "Βορείου Ηπείρου", δηλαδή της νότιας Αλβανίας. Εδώ βλέπουμε την κλασική τελετή που ακολουθούσε την κατάκτηση αλβανικών πόλεων και χωριών. Οι αξιωματικοί στο ξένο μπαλκόνι βγάζουν ελληνικές σημαίες και ετοιμάζονται να απευθυνθούν στον "χαρούμενο πληθυσμό", κάπως σαν τους σκύλους που κατουράνε την περιοχή τους.

Φυσικά πολλοί από τους Έλληνες, που το 'χανε πιστέψει, εγκατέλειψαν τα νεοκατακτημένα εδάφη με δικαιολογημένα πατριωτικά στεναχώρια. Κοιτάξτε για παράδειγμα τα λόγια που βάζει ο Νάσος Φακίδης στα χείλη του "γεροντότερου του χωριού" κατά τη διάρκεια της υποχώρησης:

"(...) Μην απελπιζόμαστε όμως! Ο Θεός είναι μεγάλος και θα μας βοηθήσει. Η Ελλάδα δεν πρόκειται να χαθεί. (...) Πάλι θα ξαναρθήτε. Ο αγώνας για τα χωριά αυτά που 'ναι πραγματικά Ελληνικά, δεν είναι τωρινός, γίνεται χρόνια τώρα. Στο τέλος όμως θα αναγνωριστή το δικίο μας και θα μας τα ξαναδώσουν. Θα τα ξαναδώσουν στη μάννα τους την Ελλάδα. Κι αν πάλι δεν μας τα δώσουν στα "χαρτιά" και στο "τραπέζι", τότες θα τα πάρουμε με τα "ντουφέκια".(...)"

Τα λόγια του γέρου μας συγκινούν πολύ. Τα λόγια αυτά μας δίνουν να νιώσουμε τι ακριβώς χάνουμε (...).

[Φακίδης Νάσος, *Αλβανικό Έπος 1940 - 1941: Αθήνα - Τεπελένι*, εκδ. Μαρή και Κοροντζή, 1945.]

Ελπίζουμε να μην νόμισε κανείς ότι όλος ο κόσμος έπλεε στο κύμα της εξέγερσης!

στρατός ως οργανωμένη οντότητα. Μαζί με τον ελληνικό στρατό σιγά σιγά τελειώνει και το ελληνικό κράτος. Δυο μέρες αργότερα η διάλυση έχει ολοκληρωθεί. Το μόνο που απομένει είναι οι πίκρες και τα διδάγματα της "εποποιίας":

15/4/1941: Είναι 10 η ώρα. Περπατώ, μαζί με τη φάλαγγα, ανεξάρτητος, ξεκόβω από τα χωράφια, ανεβαίνω από ράχες, κάθομαι όπου θέλω. Το ίδιο κάνουν και όλοι οι φαντάροι. (...) Προχωρούμε. Έχουμε μπει, τώρα, στον μεγάλο ίσιο και μακρύ δρόμο, της πεδιάδας του Αλιάκμονα. (...) Οι φαντάροι τραγουδάνε και κάθονται, παρέες παρέες στο γρασιδί και τρώνε. Σαν να 'ναι κούλουμα. Έχουμε ρημάξει έναν κήπο με κρεμμύδια και σαλατικά. "Κάτσε συνάδελφε, να φας, μου φωνάζουν. Μη βιάζεσαι για τους Γερμανούς. Προφτάνεις. Αν δεν πας εσύ, θα 'ρθουν αυτοί!" "Βρε παιδιά, τους λέω, ό,τι είναι να γίνει, πρέπει να 'μαστε όλοι μαζί". "Τι λες;" μου λέει ένας. "Να μας βάλουν τα τραγιά (ενν. οι αξιωματικοί) να πολεμήσουμε, για να το σκάσουν αυτοί; Δεν γίνεται!"

[και παρακάτω] Ξαφνικά ακούω φωνές συνάδελφων: "Πατριώτη! Συνάδελφε! Έλα εδώ!" Πάνω σ' ένα βράχο, πλαισιωμένοι από τα σκίνα και τα βάτα, 5-6 φαντάροι κάθονται παρέα. (...) Βλέπω στο δρόμο μου σκορπισμένο καταγής, στρατιωτικό υλικό σε αφθονία. Φυσίγγια δεσμίδες, καρβάνες, παγούρια και... όπλα. Αυτό δεν το περίμενα. Ανεβαίνω στον βράχο. "Βρε παιδιά! Ποιος παράτησε κάτω τα όπλα;". "Εμείς τα χαρίζουμε στο ποτάμι". Το γέλιο τους μου δίνει στα νεύρα. Άλλο να βλέπεις το φαντάρο αναγκασμένο κι άλλο να παίρνει προδοτική πρωτοβουλία. "Από πού είστε;" τους ρωτάω. Είναι όλοι "Μακεδόνες". Η πατρίδα τους, λέει, τώρα πια, πάρθηκε από τους Γερμανούς. Δεν υπάρχει λόγος να πολεμήσουνε για την Παλιά Ελλάδα. Εγώ, που είμαι παλιοελλαδίτης, ας τρέξω πίσω από τον στρατό. Ανάμεσά τους βρίσκεται και ένας πατριώτης. Αυτός μου λέει: "Το καλό που σου θέλω, μην κουράζεσαι άδικα. Οι Γερμανοί θα σας φτάσουνε, όπου και να πάτε. Απόψε κιόλας, θα 'σαι στα χέρια τους". Φεύγω ταραγμένος από κοντά τους (...).

"Σιγά μη σκοτωθούμε για τα τραγιά και την Παλιά Ελλάδα"! Ο Λουκάτος που τους λέει προδότες και "Μακεδόνες" είναι ένας. Αυτοί είναι πολλοί και εθνικά ανάμεικτοι, καθόλου ατομιστές, μοιράζονται το φαί τους και είναι πρόθυμοι να δώσουν και σε αγνώστους. Πού ήταν αυτοί και τα προδοτικά τους συναισθήματα κατά τη διάρκεια του "έπους του '40"; Πού πνίγονταν ως τότε και πώς εκφράστηκαν μετά; Το είπαμε και παραπάνω. Η αδικία που υφίσταται η αγράμματα πλειοψηφία των μαχητών του ελληνοϊταλικού πολέμου είναι ότι οι εμπειρίες τους, η απελπισία τους, το μίσος που έθρεψαν για μισό χρόνο, απέμειναν δίχως καταγραφή, καταδικασμένα να μεσολαβούνται από τους εγγράμματους σαν τον Λουκάτο και ταυτόχρονα να φιλτράρονται από τις ιδεολογίες τους.

Κι όμως! Ετούτοι οι βουβοί ήταν πολύ περισσότεροι από τους Λουκάτους, διακατέχονταν από πολύ πιο έντονα συναισθήματα, κι αυτούς τους έξι μήνες είχαν μάθει πολλά, πάρα πολλά. Κι όμως! Καθώς το τέλος του Απριλίου κατέφτανε, αυτοί οι βουβοί, παρότι διαλυμένοι, φοβισμένοι, ανοργάνωτοι, απελευθερώθηκαν από το φόβο του ανωτέρου και αφέθηκαν, έστω δίχως σχέδιο, να εκφραστούν. Κι όμως! Πολλές μικρές και μεγάλες εξεγέρσεις συνόδευσαν την διάλυση του ελληνικού στρατού. Αργότερα οι περισσότεροι θα παρίσταναν πως οι μικρές εξεγέρσεις της υποχώρησης ουδέποτε συνέβησαν, κάποιοι λιγότεροι θα τις υποβάθμιζαν ή θα τις δυσφημούσαν ως κτηνώδη ατομισμό και προδοσία. Αλλά συνέβησαν. Και ήταν όλες τους όπως περιμένει κανείς να είναι τέτοια πράγματα.

Η διάσπαρτη εξέγερση

Οι μικρές και μεγάλες εξεγέρσεις που σημάδεψαν την διάλυση του ελληνικού στρατού είχαν βέβαια την προέλευσή τους στην εμπειρία του μετώπου, στη συμπεριφορά των αξιωματικών, στο ασήκωτο βάρος της ταξικής εξουσίας πάνω στη ζωή και τον θάνατο. Αυτά συσσωρεύονταν και αυτά ξέσπασαν με κάθε αφορμή κατά τη διάρκεια της διάλυσης. Στις περισσότερες περιπτώσεις η αφορμή ήταν η επιμονή κάποιων από τους αξιωματικούς να διατηρήσουν τα στρατιωτικά σώματα συντεταγμένα:

Πηγαίνω στον ταγματάρχη μου Μαντούκον να του πω χρόνια πολλά και τον συναντώ στη μέση του δρόμου με το πιστόλι στο χέρι και σε λίγα μέτρα απέναντί του καμιά σαρανταριά στρατιώτες, που εγκατέλειψαν το Σύνταγμά τους και βιάζονται να φύγουν για κάτω. Υβρίζουν με χυδαίες φράσεις την σύμμαχον Αγγλίαν, αποτέλεσμα χιτλερικής προπαγάνδας στο στρατό, διαμαρτύρονται εναντίον του ταγματάρχου μας που δεν τους αφήνει να φύγουν και τα βλέμματά τους στρέφονται προς το πιστόλι του, και στα δυο πολυβόλα που στήθηκαν γρήγορα και περιμένουν παράγγελμα για να βάλουν. Ένας από τους στρατιώτες πυροβολεί κρυφά εναντίον του ταγματάρχου, ευτυχώς χωρίς επιτυχία.

-Ετοιμοί! Φωνάζει ο ταγματάρχης στους πολυβολητάς.

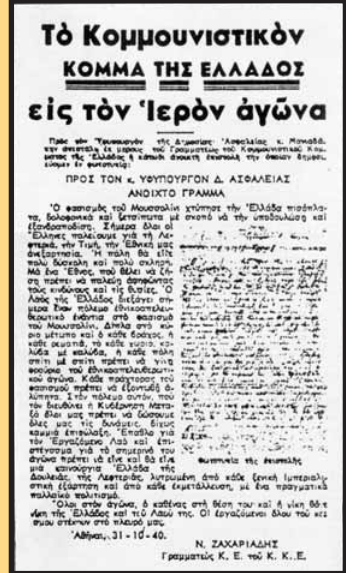
Αυτό το έτοιμοι, ήταν τόσο βροντώδες, τόσο αποφασιστικό, που κλονίζει τους φυγάδες, υποχωρούν, μεταβαίνουν εις την μονάδα τους.

Φυγάδες! Λιποτάκται! Αυτοί οι στρατιώτες του 30 Συντάγματος, αυτοί οι ήρωες της Τρεμπεσίνας και του Μπούμπεσι!⁴

Μία μόνο σφαίρα έπεσε σε αυτόν τον μικρούλη εμφύλιο, η τάξη αποκαταστάθηκε προσωρινά δίχως καν προσπάθεια να βρεθεί ποιος πυροβόλησε και τελικά το σώμα διαλύθηκε (τρέχοντας πανικόβλητο - οι έφιπποι αξιωματικοί μπροστά) πολύ παρακάτω, λίγο έξω από τα Γιάννενα. Αλλά δεν έγινε παντού έτσι. Η 5η Μεραρχία των Κρητών, ίσως γιατί ήταν πολιτικά ύποπτη, είχε κρατηθεί στα μετόπισθεν μέχρι τον Γενάρη και έπειτα ρίχτηκε στην πρώτη γραμμή ενώ το κόλλημα του μετώπου είχε πλέον ολοκληρωθεί. Αποτέλεσμα ήταν να χάσει το 30% των ανδρών της (3.500 άνδρες) μέσα σε δυο βδομάδες. Η εξέγερση της 5ης Μεραρχίας Κρήτης έλαβε χώρα στις 15 Απρίλη του 1941.⁵ Όπως διαβάζουμε στο ημερολόγιο του κομμουνιστή Δημήτρη Μικελίδη:

Όταν θα λάβεις αυτό το γράμμα, τότε θα κλάψεις με μαύρο κλάμα

"Το Κομμουνιστικό Κόμμα της Ελλάδος εις τον Ιερόν Αγώνα". Εφημερίδα "Νέα Ελλάς" 2/11/1940. Σήμερα το ΚΚΕ πλασάρει το περίφημο "γράμμα του Ζαχαριάδη" ως υπόδειγμα εξαιρετικής κομμουνιστοπατριωτικής στάσης. Όπως κάτι τέτοιο πρέπει να ισχύει, γιατί και τότε, το φασιστικό καθεστώς είχε θεωρήσει καλό να το δημοσιεύσει στις εφημερίδες του, μπας και πάρουν κουράγιο και οι ανθ'ελληνες και πάνε να πολεμήσουν. Εν πάση περιπτώσει: για την κατάσταση "της βάσης" έχουμε μιλήσει μέχρι στιγμής αρκετά. Για την οργανωτική και διανοητική κατάσταση της ηγεσίας, όχι και τόσο. Κατά πάσα πιθανότητα θα επανορθώσουμε στο επόμενο τεύχος.

Συνέχειες

Η επίσημη ελληνική ιστορία, δεξιάς και αριστερής κοπής, αρέσκειται να παρουσιάζεται σαν μια ιστορία τωμών. Σύμφωνα με αυτή την αφήγηση, "το έπος του '40" ήταν μια κάθετη τομή στην ιστορία της χώρας. Όσα είχαν γίνει πριν δεν είχαν καμία σχέση με όσα ακολούθησαν και πάει λέγοντας. Μια από τις δουλειές μας στο "γαλανόμαυρο" είναι να αναδεικνύουμε τις συνέχειες σε αυτή την ιστορία. Και πράγματι, ο προσεκτικός αναγνώστης, θα έχει παρατηρήσει ότι στα όσα παραθέτουμε εδώ από την ιστορία του "έπους του '40", βρίσκουμε τους ίδιους πρωταγωνιστές που θα βρούμε και αργότερα. Είναι όλοι τους εδώ: ο καπετάν Νικηφόρος ως ανθυπίαρχος Δημητρίου, ο συνταγματάρχης Διονύσιος Παπαδόγκωνας ως καριόλης άνευ προηγουμένου που θα επιβάλλει την πειθαρχία στους εξεγερμένους, οι ανώνυμοι πολεμιστές του ΕΛΑΣ και τα μέλη του ΕΑΜ ως καταφερτζήδες ή εξεγερμένοι φαντάροι. Σύμφωνα με τη λεζάντα του Νικηφόρου, αυτός στην άκρη αριστερά της φωτογραφίας είναι ο Θανάσης Κλάρας, μετέπειτα γνωστός ως Άρης Βελουχιώτης. Είναι 29 Οκτωβρίου του 1940 και ο τόπος είναι το Συκούριο της Λάρισας.

Σήμερα ακόμα γίνηκε και τούτο το απίστευτο. Πρωί πρωί έφτασε εδώ στο χώρο της μεσογέφυρας μια μεγάλη φάλαγγα από εγγλέζικα φορτηγά αυτοκίνητα και μετέφερε ένα τάγμα χωροφύλακες οπλισμένους με πολυβόλα. Θα νόμιζε κανείς πως το τάγμα των χωροφυλάκων του Μανιαδάκη θα στάλθηκε για να ανακουφίσει τον στρατό. Λάθος. Η χωροφυλακή ταμπουρώθηκε στο γιοφύρι, έστησε τα πολυβόλα, ακροβολίστηκε στην ελληνική όχθη του ποταμού και με πυρά ακόμα εμπόδιζε το πέρασμα του στρατού από το αλβανικό στο ελληνικό έδαφος. Ήμουνα μάρτυς στα επεισόδια που από το πρωί μέχρι βράδυ γίνονταν συμπλοκές και όσες μεμονωμένες ομάδες φαντάρων μας πέρασαν, τους αφοπλίζουν και τους κλείνανε σε ένα στρατόπεδο συγκέντρωσης που είχε στηθεί στην όχθη του Σαραντάπορου κάτω από την Κόνιτσα. Φαίνεται ότι η δικτατορική κυβέρνηση τρέμει τον εξαγριωμένο στρατό.⁶

Η εξέγερση της 5ης Μεραρχίας περιγράφεται εδώ σαν επεισόδιο με ασαφή αίτια που πάντως προκλήθηκε από τους αψυχολόγητους “χωροφύλακες του Μανιαδάκη”. Όταν ξεκινούσαμε αυτές τις συνέχειες είχαμε πει ότι το μεγάλο πλεονέκτημα του Λουκάτου είναι ότι ήταν “αριστερός, αλλά όχι και τόσο”. Ο Μιχελίδης από την άλλη ήταν μέλος του ΚΚΕ και προφανώς υποστηρικτής της πατριωτικής γραμμής που ήθελε τον ελληνοϊταλικό πόλεμο να είναι “αντιφασιστική μάχη”, συνεπώς και τους Έλληνες φαντάρους ανεπίληπτους πατριώτες. Προφανώς στα μάτια των “πολύ αριστερών” του 1941, οι εξεγέρσεις έτειναν να μετatrέπονται σε αναίτια “επεισόδια”.

Ανεξαρτήτως κουκουέδικου πατριωτισμού πάντως, η εξέγερση της 5ης Μεραρχίας Κρήτης ήταν μια γενικευμένη ανταλλαγή πυρών μεταξύ Ελλήνων η οποία κράτησε σχεδόν μία ημέρα. Έπειτα από την εξέγερση, ο διοικητής της Μεραρχίας, υποστράτηγος Παπαστεργίου “απαλλάχθηκε των καθηκόντων του” και αντικαταστάθηκε από τον Συνταγματάρχη Διονύσιο Παπαδόγκωνα που δυο χρόνια αργότερα θα διέπρεπε ως αρχηγός των ταγμάτων ασφαλείας Πελοποννήσου.⁷ Κατά τα άλλα, η εξέγερση της 5ης Μεραρχίας έγινε αντιληπτή και επεκτάθηκε και σε άλλα κομμάτια του ελληνικού στρατού. Τα αποτελέσματα ήταν δύο ειδών: υπήρξαν περιπτώσεις όπου οι αξιωματικοί προσπάθησαν και κατόρθωσαν να αποκαταστήσουν προσωρινά την τάξη με εκτελέσεις, όπως έγινε στην περίπτωση “δύο οπλιτών του 90ου Συντάγματος [της 15ης Μεραρχίας], οι οποίοι και εκτελέστηκαν αυθημερόν”.⁸ Στις άλλες περιπτώσεις, που ήταν και πολύ περισσότερες, οι εκτελέσεις δεν στάθηκε δυνατό να λάβουν χώρα για λόγους... ανωτέρας βίας, οπότε και η τάξη δεν αποκαταστάθηκε. Ο Λουκάτος περιγράφει ένα από αυτά τα επεισόδια:

15/4/1941: Εδώ παρακολουθώ μια περίεργη σκηνή. Ένας λοχαγός, με το πιστόλι στο χέρι, προσπαθεί να μαζέψει τα μπουλούκια, ποιος ξέρει γιατί. Έχει πιάσει με δύο υπαξιωματικούς ένα στενό πέρασμα, και μ' ανοιχτά τα πόδια και τα χέρια, φωνάζει: “Συνταχθείτε ρε! Μαζευτείτε ρε! Σταθείτε βρε άτοιμοι!”. Βλέπω τα παιδιά, που αγριεύουνε. (...) Τα παιδιά του πυροβολικού ξαπολιώνονται γύρω του, κυκλώνουνε το λοχαγό και του αρπάζουνε το πιστόλι. Επρόφτασε να ρίξει μια πιστολιά στον αέρα. Το πιστόλι ρίχτηκε στο ποτάμι, κι ο λοχαγός έφαγε δύο χαστούκια και μια σπρωξιά. Δεν έμαθα το όνομά του. Δεν ξέρω τι απέγινε. Τον είδα να κάθεται μόνο, σε μια πέτρα, να σκουπίζει το κεφάλι του με το μαντίλι και να μην έρχεται μαζί μας.

Δεν ήταν ο μόνος αξιωματικός που θέλοντας και μη αναγκάστηκε να συμμορφωθεί με τη θέληση των φαντάρων του. Στις 23 του Απρίλη, οι χίλιοι άνδρες του αντισυνταγματάρχη Κερασσοβίτη έχουν να διαλέξουν αν θα κατευθυνθούν προς την Πρέβεζα ή τα Γιάννενα. Η φήμη που κυκλοφορούσε αναμεταξύ τους σύμφωνα με την οποία στην Πρέβεζα τους περίμεναν αγγλικά καράβια για να τους πάνε να πολεμήσουν στη Λιβύη, στάθηκε καθοριστική:

Μόλις φτάνουμε στο σταυροδρόμι ο [αντισυνταγματάρχης] πάει να μας οδηγήσει στο δρόμο για την Πρέβεζα, μα οι πυροβολητές παίρνουν τον άλλο φωνάζοντας “αριστεράαααα...”. Οι φωνές αμέσως γίνονται κραυγές και κάποιος φωνάζει δυνατά: “θέλουμε να πάμε στα σπίτια μας κι όχι στην Αφρική”. Πιο πέρα σταματάνε οι αξιωματικοί και αρχίζουν διαπληκτισμοί του [αντισυνταγματάρχη] με τον ταγματάρχη.

Σε λίγο ο [αντισυνταγματάρχης] έρχεται με το μέρος μας οργισμένος και προσπαθεί να μας πείσει να πάμε στην Πρέβεζα. Δεν υποχωρεί ούτε ένας κι όλοι φωνάζουμε “Γιάννενα!”. Ο λοχαγός μας μένει σκεφτικός κι αμίλητος μα σε λίγο έρχεται κι αυτός με το μέρος μας. “Οργή λαού, φωνή Θεού”. Τον αποθεώνουμε με χειροκροτήματα και φωνές, ενώ δεκάδες πυροβολισμοί δονούν τον αέρα. Νικήσαμε! Ο [αντισυνταγματάρχης] σε μια στιγμή οργής αρπάζει το όπλο ενός στρατιώτη, μα κείνος με μια... αντεπίθεση του το ξαναπαίρνει. Ένας γιατρός απειλεί με το περίστροφο τον αντισυνταγματάρχη και στο τέλος [ο αντισυνταγματάρχης] μένει ολομόναχος, αφού δεν τον ακολουθεί ούτε ο... ιπποκόμος του!... Ξεκινάμε τώρα πια για τα ιστορικά Γιάννενα.⁹

Τώρα πια ξεκινούσαν για τα σπίτια τους. Και τελικά έφτασαν, οι περισσότεροι με τα πόδια, περνώντας χίλιες περιπέτειες. Σε κάθε περίπτωση, η αλλαγή τους ήταν θεαματική.

Παραλείψαμε να αναφέρουμε τις σημαντικές ημερομηνίες του Απρίλη του '41 όλες μαζί. Ξέρουμε όμως πως κάτι τέτοια έχουν τη σημασία τους. Ορίστε λοιπόν:

6 Απριλίου 1941: Κήρυξη πολέμου και αρχή της γερμανικής εισβολής
9 Απριλίου: Συνθηκολόγηση του στρατηγού Μπακόπουλου, διοικητή της στρατιάς ανατολικής Μακεδονίας -οι Γερμανοί στη Θεσσαλονίκη (φωτό).
12 Απριλίου: Διαταγή υποχώρησης του στρατού από την Αλβανία
18 Απριλίου: Αυτοκτονία του διορισμένου πρωθυπουργού Α. Κορυζή.
20 Απριλίου(Κυριακή του Πάσχα): Συνθηκολόγηση του αντιστρατήγου Τσολάκογλου για λογαριασμό του ελληνικού κράτους. Υπογράφει πολλές φορές τις επόμενες τρεις ημέρες, ώστε όλοι οι επιτιθέμενοι να μείνουν ικανοποιημένοι.
21 Απριλίου: Ο Εμμ. Τσουδερός ορκίζεται πρωθυπουργός
23 Απριλίου: Ο βασιλιάς και η κυβέρνηση φεύγουν για την Κρήτη.
27 Απριλίου: Ο γερμανικός στρατός μπαίνει στην Αθήνα.
20 Μαΐου: Αρχή της μάχης της Κρήτης.
1 Ιουνίου: Τέλος της μάχης της Κρήτης.

Προπαγάνδα

Φωτογραφίες σαν και αυτή κοσμούν κάθε αφιέρωμα για τον πόλεμο του '40. Καλοζωισμένοι και χαρούμενοι, ζεστά ντυμένοι, οι Έλληνες φαντάρτοι ετοιμάζονται πάντα για προέλαση. Θα θέλαμε εδώ να παραθέσουμε το πορτραίτο ενός λιποτάκτη όπως παρουσιάζεται στο ημερολόγιο του λοχαγού Γιώργου Γρηγορίου:

Ζεταί στο ημερολόγιο του λοχαγού Γιώργου Γρηγορίου:

Ο Χαραλαμπίδης μου αναφέρει τρεις στρατιώτες του που υπέπεσαν σε βαρύτατο παράπτωμα. Εγκατέλειψαν την θέσιν των ως σκοποί. Κανονικά πρέπει να αναφέρω εις το τάγμα, εκείθεν εις το σύνταγμα, συνοπτική διαδικασία και με μαθηματική ακρίβειαν καταδίκη εις θάνατον και άμεσον τυφεκισμόν. Ρίχνω φευγαλέον βλέμμα εις τους άνδρας και το βλέμμα μου καρφώνει έναν των καταγγελλθέντων, τον Μερτζάνη. Με κοιτάζει σαν αποβλακωμένος, περιμένει την απόφασίν μου. Μερτζάνη! Δεν έχει κεφαλή ανθρώπου, οι σάρκες έχουν προ πολλού εξαφανισθεί, εξέχουν δυο κόκκαλα στις κόγχες των ματιών του, που κι αυτά έχουν κωθεί σε δυο βαθουλώματα, οι κόρες τους είναι θολές, χωρίς καμιά ζωντάνια, νεκρές, κουρελιασμένος, χωρίς άρβυλα σχεδόν, τα πέλματα πατούν στο χιόνι, μαύρα κι άπλυτα, αζύριστος και μαύρος από την απλησιά, τον καπνό της φωτιάς, όταν δεν έχει τσιγάρο καπνίζει εφημερίδα ή κουρέλια, ό,τι στέκει στα πόδια του από την αδυναμία, την κακουχία, την πείνα, και κλαίει, κλαίει καθώς του φωνάζω, και εις το πρόσωπόν του τρέχουν μαύρα δάκρυα από την μουτζούρα, από το δέρμα που του απέμεινε σχηματίζονται απαίσιες ρυτίδες κι απ' το στόμα του προβάλλει σουβλερό, μαύρο, το μοναδικό δόντι που έχει απομείνει σε αυτή τη νεκροκεφαλή. Κλαίει τούτη τη στιγμή ο Μερτζάνης! Κλαίει ο Χάρος! Αν τον αναφέρω και τυφεκισθή, είναι γι' αυτόν ο θάνατος ποινή ή λυτρωμός:

[Γρηγορίου, Γεώργιος, Θ., *Με το Χαμόγελο στα Χείλη... Αναμνήσεις από τον Ελληνο - Ιταλικόν Πόλεμον 1940 - 41*, Αθήνα 1962, 5/2/1941].

Τελικά ο Μερτζάνης δεν βρέθηκε στο στρατοδικείο· ο λοχαγός τον λυπήθηκε. Φυσικά η μοίρα που με “μαθηματική ακρίβεια” κυβερνούσε τους υπόλοιπους Μερτζάνηδες του μετώπου δεν ήταν τέτοια. Σημειώστε ότι στο κυρίως κείμενο βρίσκουμε το σώμα του Γρηγορίου στις 20 του Απρίλη να καταπνίγει εξέγερση υπό τον ήχο της “βροντώδους φωνής” του ταγματάρχη Μαντούκου και φυσικά υπό την απειλή των πολυβόλων.

2. Διδάγματα από το “έπος του '40”

Η εξέγερση του ελληνικού στρατού τον Απρίλη του '41 δεν ήταν μια προλεταριακή επανάσταση. Προφανώς τα συστατικά κάθε εξέγερσης βρίσκονται εδώ: το μίσος, η απελπισία, η εν θερμώ -ή παγερή- όπωση πάρει κανείς- συνειδητοποίηση της κοινωνικής τους θέσης και των όσων εκείνη η θέση συνεπαγόταν. Επίσης περίσσευε το πλήθος των συμμετεχόντων, η ειρωνεία, η μνησικακία, ακόμη και η χαρά για το τέλος της ιεραρχίας και του ελληνικού κράτους. Να πως ο Λουκάτος περιγράφει τέτοιες μαζικές συμπεριφορές:

15/4/1941: Τους αξιωματικούς [οι Γερμανοί] τους ξεχωρίζουν σε ειδική στρώγγα. Τους βλέπω αυτούς, να στέκονται, με τ' αστέρια και τα διακριτικά τους μπροστά μπροστά, και να μας κοιτάνε που περνάμε. Οι φαντάροι τους φωνάζουν περιπαικτικά: “Διατάξτε κύριε λοχαγέ! Κύριε Ταγματάρχα, αύριο θα πρέπει να έχετε κόψει τα μαλλιά σας!”

Από την άλλη όμως, έλειπαν οι στόχοι, η πολιτική οργάνωση, η αίσθηση του σκοπού. Έλεπε το μέλλον, ή καλύτερα έλειπε η ελπίδα. Λογικό κι αυτό, γιατί το μέλλον ήταν όσο ζοφερό μπορεί να φανταστεί κανείς, γιατί στις συγκεκριμένες περιστάσεις η ελπίδα ήταν αποκλειστικό προνόμιο των πτωχών τω πνεύματι. Και τελικά η εξέγερση του ελληνικού στρατού δεν είχε να ζηλέψει τίποτα από τις εξεγέρσεις για το ψωμί που σημαδεύουν την ιστορία του καπιταλισμού από τη γέννησή του. Τυφλή, απελπισμένη, έγινε και πέρασε. Ετούτη εδώ ήταν μια εξέγερση για τη ζωή, έκρηξη λαμπρή που κατέπεφτε μόλις εξασφάλιζε τον στόχο της. Η επιβίωση αυτό ήταν το μέγιστο που μπορούσε να ελπίζει κανείς.

Απ' όλες τις περιγραφές της εξέγερσης του ελληνικού στρατού που έχουμε υπ' όψη, η πιο εκτενής βρίσκεται στο βιβλίο του Δημήτρη Δημητρίου *Αντάρτης στα Βουνά της Ρούμελης*. Ο Δημητρίου, προτού γίνει ο καπετάν Νικηφόρος του ΕΛΑΣ, ήταν φρέσκος εθνικόφρων τριτοετής της σχολής Ευελπίδων και συμμετείχε στον πόλεμο του '40 με τον βαθμό του ανθυπάρχου. Οι φαντάροι που βρίσκονταν υπό τις διαταγές του ανθυπάρχου Δημητρίου πολέμησαν για ελάχιστες μέρες με τους Γερμανούς στην Ανατολική Μακεδονία. Έπειτα από την παράδοση του ελληνικού στρατού, παράκουσαν τις διαταγές και το έσκασαν για να μην πιαστούν αιχμάλωτοι. Προσπαθώντας να γυρίσουν σπίτια τους, πήραν, ό,τι καράβι βρέθηκε πρόχειρο και κατέληξαν στη Λέσβο μαζί με τους κατώτερους αξιωματικούς τους. Στη Λέσβο και ενώ αναζητούσαν τρόπο επιστροφής στην ηπειρωτική Ελλάδα, οι αξιωματικοί αποφάσισαν να μοιράσουν μεταξύ τους τα λεφτά της Μεραρχίας “για να πληρωθούν τους μισθούς τους”, συγκεκριμένα δύο μισθούς ο καθένας. Για κακή τους τύχη, οι φαντάροι έμαθαν τα νέα και, εκτός που οι ίδιοι δεν είχαν πάρει φράγκο, έβγαλαν το συμπέρασμα ότι οι αξιωματικοί ετοιμάζονταν να τους εγκαταλείψουν:

Άρχισε ένας αγανακτισμένος αναβρασμός ανάμεσα στους στρατιώτες. Μας έβριζαν, ότι μόνο τον εαυτό μας σκεφτόμαστε όταν είναι για τα λεπτά, ότι τέτοιοι είμαστε πάντα οι καραβανάδες κι άλλα πολλά.

Δεν υποπτευθήκαμε πόσο βάθος είχε αυτός ο αναβρασμός. Μόλις όμως νύχτωσε, το ηφαιστειο ξέσπασε (...). Στο δρόμο της προκουμαίας ακούστηκε ποδοβολητό. Είδα μερικές σκιές που έτρεχαν. Άλλες σκιές βγαίνουν τρέχοντας κι αυτές από την πόρτα του ξενοδοχείου. Οι δυο συντροφιές συναντήθηκαν λαχανιασμένες κάτω απ' το μπαλκόνι μου. Άρχισαν να συνηνοούνται με βιασύνη και αδέξιες φωνές. Φώναζαν μεταξύ τους τα ονόματά τους, άλλαζαν συνθήματα και παρασυνθήματα, όριζαν πολλοί μαζί τι ενέργειες έπρεπε να κάμουν.

- Γρήγορα Πέτρο. Πιάστε το λιμεναρχείο εσείς! Κι εσύ Γεωργόπουλε! Κλείσε καλά το λιμάνι με τους δικούς σου! Γρήγορα!

Οι φαντάροι καταλαμβάνουν την πόλη και πυροβολούν όπου δουν αξιωματικό. Κάποια στιγμή περνάει μπροστά τους το αυτοκίνητο του στρατηγού:

Το αυτοκίνητο δεν έκοψε ταχύτητα. Του κοπάνησαν τότε οι στρατιώτες μια ομοβροντία, βλαστημώντας άγρια σταυρούς, Παναγίες και διάφορα κερατλίκια. Το αυτοκίνητο τότε έκοψε αλλά δεν σταμάτησε ολότελα. Μισάνοιξε η πίσω αριστερή πόρτα του και μια ηλικιωμένη φωνή από κει τους είπε με πατρική μεγαθυμία: “Εδώ ο στρατηγός, ο Μέραρχός σας παιδιά!” και ξανάκλεισε την πόρτα να φύγει το αυτοκίνητο. (...) Οι φαντάροι ξέσπασαν αγριεμένοι με μίσος και σαρκασμούς.

-Αλτ! Αλτ! Σταμάτα ρεεε. Άκου 'κει στρατηγός και μέραρχος! Χεστήκαμε! Ααααα! Και ρίχνανε. Το αυτοκίνητο κόλλησε στον τόπο. Δυο τρεις φαντάροι πήγαν και τον έβγαλαν έξω τον στρατηγό. Τον είδα που αγωνιζόταν να βγει (πιο πολύ τον άκουσα που ξεφύσαγε και μου φάνηκε χοντρός και με κοιλιές). (...)

Όλη η πόλη αντιλαλούσε από τους πυροβολισμούς, ομοβροντίες, φωνές. Κάπου φάνηκε ν' ανταλαμπυρίζει αχόρταγη και μια θεόρατη φωτιά. Οι φαντάροι ήταν εξουσία όλη τη νύχτα.

Αλλά το πιο εκπληκτικό με την εξέγερση της Λέσβου είναι ο τρόπος που τελειώσε:

Όταν ξημέρωσε, ούτε γάτα ούτε ζημιά. Βγήκαμε έξω κι εμείς οι αξιωματικοί, βρήκαμε τους γνωστούς μας στρατιώτες, μας χαιρετούσαν, τους χαιρετούσαμε, κάμποσοι χαμογούσαν και τίποτα πιο πολύ. Κάναμε όλοι τον κουτό. Πάνε άκλαφτοι κι ένα δυο χωροφυλάκες που σκοτώθηκαν τη νύχτα. Κι ένα χρυσοχοείο, το είχαν λεηλατήσει, ήταν εκεί που αντιλάμπιζε η φωτιά. Με τους γνωστούς μου φαντάρους εγώ - τους πέταξα μερικά πειράγματα, αλλά εκείνοι αποφύγανε να εμπλακούν στη συζήτηση. Χαμογούσαν μόνο. Με κρατούσαν σε απόσταση. Ότι σ' αυτή την υπόθεση είμασταν άλλο αυτοί κι άλλο εγώ. Δεν ήταν η πρώτη φορά που μου τύχαινε. Οι αξιωματικοί ποτέ δεν καταφέραμε να μας νιώσουν εντελώς δικούς τους οι στρατιώτες.¹⁰

Πήραν αιχμάλωτο τον στρατηγό, πυροβόλησαν αξιωματικούς, σκότωσαν μπάτσους, λεηλάτησαν το χρυσοχοείο, βάλανε φωτιές. Και την άλλη μέρα “ούτε γάτα ούτε ζημιά”. Σιωπή και ανεξίχνιαστα χαμόγελα. Η σύντομη αλλά κραυγαλέα επίδειξη της δύναμής τους, είχε δημιουργήσει μια νέα ισορροπία δυνάμεων μεταξύ των ίδιων και της ηγεσίας τους. Τίποτα παραπάνω

Ο Λουκάτος

Απ' ό,τι καταλαβαίνουμε, στα τρία τελευταία τεύχη ο Δημήτρης Λουκάτος απέκτησε πιστό κοινό συμπαθούτων. Θα ήταν κρίμα λοιπόν να τελειώσουμε δίκως να πούμε τι απέγινε. Ο Δημήτρης Λουκάτος τελικά σώθηκε από το χάος της υποχώρησης, δεν εξεγέρθηκε μαζί με τους υπόλοιπους, παρέμεινε ελαφρώς αριστερός, ελαφρώς πατριώτης και βαθιά θρησκευόμενος. Τρεις μέρες έπειτα από τη συνάντησή του με τον σωτήριο υπολοχαγό και το καμiónι του, ο Λουκάτος βρήκε καταφύγιο στο σπίτι χωρικών στις Αγραπιδιές, ένα χωριό κοντά στο Αμύνταιο. Από εκεί έμαθε την συνθηκολόγηση του ελληνικού στρατού την Κυριακή του Πάσχα, 20 Απριλίου του 1941. Από εκεί και την είσοδο του γερμανικού στρατού στην Αθήνα το πρωί της 27ης Απριλίου. Η τελευταία εγγραφή στο ημερολόγιο του Λουκάτου έχει ως εξής:

Εδώ τελειώνω. Άλλη ιστορία το Οδυσσειακό φτάσιμό μου στην Αθήνα, όπου ο αδελφός μου, Γεράσιμος, ανήσυχος, έγραψε στις εφημερίδες ότι “αγνοείται η τύχη μου”. Δεν έλειψαν, βέβαια, κακουχίες και κίνδυνοι στους δρόμους μου, αλλά και δεν έμεινα αβοήθητος, από τα Ελληνικά στέκια των συνανθρώπων μου, με φιλοξενία, αφού και οι Αυστριακοί νέοι (με οχήματα των Γερμανών) με ανακούφιζαν στην πεζοπορία μου.

Στην κατοχή συμμετείχε στο ΕΑΜ, ξεκίνησε το διδακτικό του στο Παρίσι το 1945 και πολύ αργότερα γύρισε στην Ελλάδα όπου κατοχύρωσε τη θέση ενός από τους πατέρες της ελληνικής λαογραφίας. Αυτά.

Ο μοναδικός Έλληνας στρατηγός που σκοτώθηκε στο “έπος του '40”

Ο υποστράτηγος Παπασεργίου ήταν ο διοικητής της 5ης Μεραρχίας Κρήτης και όπως είδαμε στο κυρίως κείμενο την οδήγησε σε τρανή σφαγή. Έπειτα από την εξέγερση της Μεραρχίας, ο Παπασεργίου αντικαταστάθηκε από τον μάστορα της πειθαρχίας και μάστιγα της αριστεράς Διονύσιο Παπαδόγκωνα. Λίγες μέρες μετά, ο Παπασεργίου κατέληξε στην Κρήτη. Εκεί, στις 29 Απρίλη του 1941, είχε την ατυχία να συναντηθεί στον δρόμο με έναν από τους

πατεράδες των φαντάρων του. Ο πατέρας, που τύχαινε και μπάτσος, φώναξε κάτι σαν “τι τα 'κανες τα παιδιά μας ρε;” και σκότωσε τον υποστράτηγο στη μέση του δρόμου υπό την γενική επιδοκιμασία των παρευρισκόμενων. Ο Παπασεργίου ήταν από τους ελάχιστους ανώτερους αξιωματικούς του ελληνικού στρατού που σκοτώθηκαν κατά τη διάρκεια του “έπους του '40”. Αναναφίβολα ήταν όλοι τους άνθρωποι εξαιρετικά προσεκτικοί.

Οι επιζώντες φαντάροι της 5ης Μεραρχίας Κρήτης στη συντριπτική τους πλειοψηφία κατέληξαν στην Αθήνα. Μην έχοντας τρόπο να γυρίσουν στο νησί τους, κόλλησαν εκεί και οι περισσότεροι πέθαναν από την πείνα τον Χειμώνα του 1941.

δεν χρειαζόταν να ειπωθεί - τα χαμόγελα τα λέγανε όλα. Μπορεί τα ονόματά τους να είχαν ακουστεί ξεκάθαρα μέσα στη νύχτα, αλλά εκείνοι οι φαντάροι - οργανωμένοι στασιαστές, φονιάδες, λιποτάκτες, κλέφτες, εμπρηστές, επίορκοι, εξεγερμένοι - γύρισαν όλοι σπίτια τους σαν κύριοι.

Η εξέγερση της Λέσβου και μαζί όλες οι υπόλοιπες εξεγέρσεις που σημάδεψαν την διάλυση του ελληνικού στρατού παρέμεινε ανεξικνίαστη σαν τα χαμόγελα της επομένης. Ανεξικνίαστη για όλους τους εμπλεκόμενους, όχι μόνο τότε, αλλά και αργότερα. Ακόμη και το 1965, όταν ο Δημητρίου που κάποτε ήταν εθνικόφρων, αλλά μετά έγινε κομμουνιστής και ένοπλος αντάρτης γράφει το βιβλίο του, δεν ξέρει πού να τοποθετήσει αυτό το επεισόδιο. Δεν ήταν ο μόνος· τελικά όλα ετούτα παρέμειναν κρυφά. Οι γραμμές της ελληνικής ιστορικής αφήγησης όπως διαμορφώθηκε στα χρόνια μετά το 1945 παραήταν άκαμπτες για να τα χωρέσουν· εδώ χωρούσαν μόνο άδολος πατριωτισμός, ηρωισμοί, άντε και “θέληση για κάτι καλύτερο”.

Φυσικά ετούτοι οι πρόσκαιρα εξεγερμένοι δεν χωρούσαν στην αφήγηση της δεξιάς και της άκρας δεξιάς - εδώ οι μόνοι επιθυμητοί ήταν οι υπερασπιστές της πατρίδος που έπεσαν ηρωικά. Εξίσου ανοικονόμητοι αποδείχθηκαν όμως και για την αφήγηση της αριστεράς. Εδώ χωρούσαν μόνο οι “πραγματικοί Έλληνες πατριώτες” που πέρασαν το χειμώνα του '40 πολεμώντας ενάντια στον φασισμό δίχως να πεταρίσουν τα βλεφάρά τους, ακριβώς όπως τους πρόσταξε ο σύντροφος Ζαχαριάδης. Που έπειτα “προδόθηκαν από τον ντόπιο μοναρχοφασισμό που παρέδωσε τη χώρα στους Γερμανούς”. Που μετά εντάχθηκαν στον ΕΛΑΣ για να ξεπλύνουν τη ντροπή και να λευτερώσουν τη χώρα. Η αδιαλλαξία, η απελπισία, ο φόβος, το ταξικό μίσος σε τελική ανάλυση, όλα τούτα δεν χωρούν στις ιστορίες των Ελλήνων.

Κι όμως, όλα τους συνέβησαν. Ένα μεγάλο κομμάτι της ελληνικής νεολαίας πέρασε έξι και κάτι μήνες σε καθεστώς καταναγκαστικής εργασίας με διακύβευμα τη ζωή και τον θάνατο. Η ταξική εξουσία διαγράφηκε μπροστά στα μάτια τους με τον πιο ξεκάθαρο τρόπο. Και στο τέλος όλα κάθρευσαν σαν πύργος από τραπουλόχαρτα, η εξουσία του στρατοδίκη, το ύφος των ανωτέρων τους, η εξασφάλιση των βυσμάτων, το μεγαλείο του πατριωτισμού, η “φυσική” τους κατωτερότητα, η αιώνια ύπαρξη του ελληνικού κράτους. Οι ιδεολογίες είχαν πέσει κι απέμεινε γυμνή η ταξική πραγματικότητα.

Όχι, η εξέγερσή τους για τη ζωή, όπως εξελίχθηκε τον Απρίλη και τον Μάη του 1941 σε όλα τα μήκη και τα πλάτη της χώρας, δεν ήταν μια προλεταριακή επανάσταση. Γιατί ακόμη και μετά από την εξέγερση ο φασισμός συνέχιζε να καλπάζει προς το μέρος τους. Και μπροστά τους απέμειναν δύο δρόμοι ανοικτοί. Ο ένας ήταν ο δρόμος του ατομισμού, της προσωπικής και οικογενειακής επιβίωσης, του ο θάνατός σου η ζωή μου. Ο άλλος ήταν ο δρόμος της τάξης δι' εαυτής. Μετά τη διάλυση, ο στρατιώτης Γιάννης Μηλιάς βρίσκεται μαζί με άλλους σαν κι αυτόν να προσπαθεί να γυρίσει σπίτι του από την Αλβανία στην Αθήνα με τα πόδια. Το κόλπο ενός στρατιώτη που κοτσάρι επιδέσμος στο κεφάλι του και παριστάνει τον τραυματία για να επιβιβαστεί σε αυτοκίνητο του Ερυθρού Σταυρού γοητεύει τον Μηλιά και την παρέα του και αποφασίζουν να τον μιμηθούν. Βέβαιο ο πονηρός στρατιώτης σκοτώνεται στην προσπάθειά του να πηδήσει σε καμιόνι, αλλά αυτοί είναι βέβαιοι ότι θα τα καταφέρουν καλύτερα. Μεταμφιέζονται σε τραυματίες, φτιάχνουν μια ψεύτικη σημαία του Ερυθρού Σταυρού, κλέβουν ένα αυτοκίνητο, βρίσκουν βενζίνη και καταφέρνουν να φτάσουν στην Καλαμπάκα. Εκεί οι Γερμανοί τους παίρνουν χαμπάρι και με σφαλιάρες και κλωτσιές τους κατεβάζουν από το αυτοκίνητο. Για να αποφύγουν την πεζοπορία, ο Μηλιάς και η παρέα του στέκονται προσοχή και αποτείουν τιμές και λουλούδια “στα καύκαλα των ναζιδων” που σκοτώθηκαν έξω από τη Λαμία σε σύγκρουση με Νεοζηλανδούς στρατιώτες. Η φάλαγα των Γερμανών που περνά εκτιμά τη στάση τους και τους μεταφέρει με καμιόνι ως τη Λειβαδιά και με τράινο ως την Αθήνα. Δυο χρόνια μετά, ο Μηλιάς, ο λοχαγός του Θ. Κάρλος, ο σιτιστής Δ. Τσόγκας, ο φίλος του οπλοβολητής Χρήστος Λάζος ήταν μέλη του ΕΛΑΣ.¹¹

Από τις 30 Απρίλη του '41 μέχρι τα μέσα του Καλοκαιριού οι πεζοπόροι του διαλυμένου ελληνικού στρατού κατέφταναν στην Αθήνα με τα πόδια. Στα μυαλά τους τρόμος και απελπισία, στις αποσκευές τους μνήμες και γνωριμίες, μια νέα γνώση της δύναμης και της αδυναμίας τους. Μπροστά τους ο φασισμός -είχε αλέσει ζωές, ετοιμαζόταν να αλέσει πολλές περισσότερες. Η Αθήνα κόχλαζε βουβά από τις αρχές ετούτης της νέας συνείδησης. Και οι πιο ευαίσθητοι ήταν ήδη σε θέση να ακούσουν τον βρασμό. Η εγγραφή της 7ης Ιουλίου του '41 στο ημερολόγιο του λογοτέχνη Γιώργου Θεοτοκά έχει ως εξής:

Παρατηρώ στους εφέδρους του αλβανικού μετώπου όλα τα σπέρματα της κομμουνιστικής επανάστασης και του αρχικού φασισμού του 1920 - ασυνείδητα ακόμα ή σχεδόν, αλλά έντονα. Όλα αυτά στη διάθεση της τύχης, της κατεύθυνσης που θα πάρει ξαφνικά ο αέρας όταν ελευθερωθεί ο τόπος.

Κάτω απ' όλα αυτά το σιγανό και αδυσώπητο άπλωμα της πείνας, η αγανάκτηση των αδικημένων τάξεων που αυξάνει απειλητικά μέσα στο γενικό ξεχαρβάλωμα της κοινωνικής και οικονομικής μας ζωής. Αδυνατώ να φανταστώ μια επιστροφή στη λεγόμενη “ομαλή” πολιτική ζωή, τις εκλογές, το Κοινοβούλιο, την ψήφο εμπιστοσύνης...¹²

Έτσι καταλάβαινε ένας κατεξοχόν αστός την κατάσταση στην πρωτεύουσα στις αρχές της γερμανικής κατοχής. Το πιο πιθανό είναι ότι, όσο διορατικά περιέγραφε την κατάσταση “των εφέδρων” και των “αδικημένων τάξεων”, άλλο τόσο δεν μπορούσε να καταλάβει ποιες ήταν οι σταγόνες που ξεχείλισαν το ποτήρι. Όπως είδαμε στο προηγούμενο τεύχος, ο ίδιος και οι φίλοι του, έμποροι, βιομήχανοι, δημοσιογράφοι και τενόροι, για διάφορους λόγους στερήθηκαν τη χαρά να πολεμήσουν για το ελληνικό κράτος στο “έπος του '40”.

Οι ένδοξοι Ζητιάνοι μας

Κατοχικό πατριωτικό σκίτσο. Ο ναζι αξιωματικός θέλει να δώσει ελεημοσύνη, αλλά ο Ζητιάνος απαντάει “Όχι από εσάς κύριε”. Προσέξτε ότι ο Ζητιάνος φοράει στολή. Το θέμα πρώην στρατιωτών του “έπους της Αλβανίας” και συχνά τραυματιών πολέμου που είχαν καταλήξει στην Αθήνα και είχαν κολλήσει εκεί αναγκασμένοι να ζητιανεύουν έγινε κοινότοπο τον σκληρό Χειμώνα του '41. Φυσικά οι περισσότεροι πέθαναν από την πείνα. Η λεζάντα “οι ένδοξοι Ζητιάνοι μας” συνόδευε το σκίτσο στο “Ανθολόγιο Αντιφασιστικής Γελοιογραφίας”, Ε - ιστορικά, χωρίς χρονολογία.

Σημειώσεις

1. Τα αποσπάσματα από τα ημερολόγια του μετώπου που θα χρησιμοποιήσουμε παρακάτω προέρχονται από το Ελένη Δημητρίου, *Ο Ελληνοϊταλικός Πόλεμος ως Προσωπικό Βίωμα: Ημερολόγια Ελλήνων Στρατιωτών, Σύλλογος προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων*, 2010. Επίσης από το Παπακωνσταντίνου Κατερίνα (επ.), *Σου γράφω από το Μέτωπο (1940 - 1941)*, Ε Ιστορικά, Οκτώβριος 2010. Τέλος από το Δημήτρης Λουκάτος, *Οπλίτης στο Αλβανικό Μέτωπο*, Ποταμός 2001. Κάθε απόσπασμα θα συνοδεύεται από υποσημείωση με την πρωτογενή πηγή από την οποία προέρχεται, εκτός από τον Λουκάτο που χρησιμοποιείται συνέχεια.
2. Φακίδης Νάσος, όπως πριν, 22/4/1941.
3. Οι περιπέτειες του Λουκάτου περιγράφονται από τον στρατό ως εξής: “Η ΙΧ Μεραρχία άρχισε τη σύμπυξη της ακολουθώντας δύο ορεινά δρομολόγια μέχρι τη λίμνη Μαλική και μετά συνέχισε στον άξονα Μαλική - Κορυτσά - Ντάρζα. Μέχρι το μεσημέρι της 13ης Απριλίου έφτασε μεταξύ Μαλικής και Κορυτσάς. Από το απόγευμα της ίδιας ημέρας συνέχισε την κίνησή της και μέχρι το πρωί της 14ης Απριλίου εγκαταστάθηκε ανατολικά της Μόροβας”. ΓΕΣ / ΔΙΣ, *Επίτομη Ιστορία του Ελληνοϊταλικού και Ελληνογερμανικού Πολέμου, 1940 - 41*, Αθήνα 1985, σελ. 192.
4. Γρηγορίου, Γεώργιος, Θ., *Με το Χαμόγελο στα Χείλη... Αναμνήσεις από τον Ελληνο - Ιταλικό Πόλεμον 1940 - 41*, Αθήνα 1962, 20/4/1941.
5. Μέχρι το τέλος του πολέμου το ποσοστό απωλειών της 7ης Μεραρχίας Κρήτης έφτασε το 40%. Σχετικά μπορεί να δει κανείς Μαργαρίτης Γ., *Προαγγελία Θυελλών Ανέμων: Ο Πόλεμος στην Αλβανία και η Πρώτη Περίοδος της Κατοχής*, Βιβλιόραμα, 2009. Για την ακριβή ημερομηνία της εξέγερσης υπάρχει σύγχυση. Ακόμη και στην ιστορία του στρατού το θέμα παραμένει ασαφές (ΓΕΣ / ΔΙΣ, όπως πριν, σελ. 195).
6. Μικελίδης - Μικελής, Δημήτρης, *Από την Κρήτη στην Αλβανία: Το πολεμικό Ημερολόγιο του Φαντάρου Δημήτρη Μικελίδη*, Αθήνα, 1977, 15/4/1941.
7. ΓΕΣ / ΔΙΣ όπως πριν, σελ. 195.
8. Στο ίδιο, σελ. 196.
9. Νικήτας Χρήστος Γ. Δ. (Στρατολάτης), *Στα βουνά της Αλβανίας. Ημερολόγιο του Πολέμου 1940 - 41*, Αθήνα, 1980.
10. Δημητρίου Δημήτρης (Νικηφόρος), *Αντάρτης στα Βουνά της Ρούμελης. Χρονικό 1940 - 44*, Αθήνα, 1965.
11. Μηλιάς Γιάννης Κ., *Εκείνος ο Χειμώνας του '40: Πολεμικό Ημερολόγιο Γραμμένο με το Όραμα της Ειρήνης*, Αθήνα, Περ. Θεσσαλική Εστία, 1984.
12. Θεοτοκάς Γιώργος, *Τετράδια Ημερολογίου: 1939 - 1953*, Βιβλιόπωλειον της Εστίας, 2005, Α' έκδοση 1987.